

Sunday, July 01, 2012
12:19 PM

დასავლეთის სახელმწიფოების ანტირუსული დიპლომატია და საქართველო 1722–1724 წლებში

XVIII საუკუნის 20-იან წლებში ირანში განვითარებულმა მოვლენებმა, პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობამ და ვახტანგ VI-ის რუსეთთან მოკავშირეობის გეგმებმა დიდი ადგილი დაიკავა დასავლეთის სახელმწიფოების დიპლომატიაში. უდავო ჩანდა, რომ რუსეთის სახელმწიფოს აღმოსავლურმა პოლიტიკამ დიდი საერთაშორისო მნიშვნელობა შეიძინა და „...უმთავრეს გავლენას ახდენდა ევროპის სახელმწიფოებთან რუსეთის ურთიერთობაზე ახლო აღმოსავლეთში“ [1.367].

კასპიისპირეთსა და ირანში მომხდარი კატასტროფა დასავლეთ ევროპის პოლიტიკოსთა დიპლომატიური კომბინაციების საგანი გახდა. ქვემოთ მოტანილი წყაროები თვალნათლივ დაგვანახებს, რომ დასავლეთის დიპლომატია ყოველმხრივ ცდილობდა, რომ თურქეთი ამ რეგიონში „ბარიერად“ ექცია რუსეთის ექსპანსიის წინააღმდეგ. ცხადია, ეს მოქმედება უპირველეს მიზნად იმ ამოცანას ისახავდა, რომ ამიერკავკასიაში რუსეთის პოზიციების განმტკიცებისათვის ხელი შეეშალა.

რეალურად შექმნილ ვითარებაში კონსტანტინოპოლში აქტიურ დიპლომატიას ძირითადად ინგლისი ეწეოდა. გერმანელი ისტორიკოსი ი. იაკობი თურქეთში ინგლისის ელჩის ა.სტანიანის 15 ივლისის ანალიზის შედეგად წერს: „სათანადო ინფორმაციით აღჭურვილი სტანიანი კარგად ხედავდა პეტრე I-ის განზრახვას, რომ თურქეთთან ირანის ვაჭრობა რუსეთის იმპერიაში გადაეტანა. ამაში მან ინგლისის ვაჭრობისათვის მოსალოდნელი ზარალი დაინახა ალექსანდრე და სმირნაში“ [2.71]. კონსტანტინოპოლში ვენეციის ელჩის ჯოვანი ემოს მიხედვით, „მირ მაჰმუდმა ჯერ ბენდერ აბასს შეუტია, სადაც ბევრი ინგლისელი (იგულისხმება ოსტ-ინდოეთის ინგლისის სავაჭრო კომპანიის წარმომადგენლები – ნ.ჩ.) ესახლა და მათი საკვირველი შემწეობით ხარკის ძალიან დიდი ნაწილი მიიღო“ [3. ფურც. 30–30^v]. იგივე ავტორი ივლისის თვის წერილში წერდა: „ისე ბუნდოვანია სპარსეთის ამბები და ისეთი ურთიერთგამომრიცხავი ცნობებია მოსკოვიტთა (რუსეთის – ნ.ჩ.) მოქმედებების შესახებ, რომ შეუძლებელია რამენაირად განიჭვრიტოს მომავალი, როცა გაურკვეველია, თუ რა ხდება აწმყოში. ყველაზე ხშირად მეორედებოდა სტანიანის ცნობა იმის შესახებ, რომ რუსთა ხელმწიფის თანხმობით ქართველებს რომელიღაც ტერიტორია დაეკავებინათ“ [3. ფურც.

63]. საკუთრივ სტანიანი დასაბუთებული წერილით ინგლისის ხელისუფლებას აუწყებდა, რომ ოსტ-ინდოეთის კომპანიის აგენტს ისპაჰანში მისწერა, რომ შაჰისათვის განემარტა, თუ რა მიზანს ისახავდა პეტრე I-ის გეგმები და რუსეთის წინააღმდეგ განეწყო. [4.218].

პირველწყაროების თანახმად, თურქ პოლიტიკოსებს სტანიანი არწმუნებდა, რომ პეტრე I „ამ ლაშქრობის შედეგად დაეუფლებოდა ირანის აბრეშუმზე ვაჭრობას, არამედ ინდოეთის საქონელსაც მისი ძველი გზიდან კასპიის ზღვის ნავსადგურებით რუსეთის ტერიტორიაზე გადაიტანდა. მის კარგად ცნობილ პროექტს, რომ ირანისა და ინდოეთის ვაჭრობა ბალტიის ზღვისკენ წარმართოს, ხელს შეუწყობს ისიც, რომ მას აქვს მარტივი საშუალებები (გემები და მარხილები) ამ საქონლის გადასატანად, რითაც იგი თურქებს აჯობებდა.“ სტანიანი პირადად სულთანს უხსნიდა: „ყოველი სახელმწიფო თავისი ვაჭრობით ცხოვრობს და რუსეთი თუ ხელში აიღებს ირანის აბრეშუმზე მონოპოლიას, მაშინ იგი თურქეთის ვაჭრობას შთანთქმავდა. ამით კი კონსტანტინოპოლს მოუახლოვდებოდა „ბერძნული იმპერიის“ აღდგენა და პეტრე I აღმოსავლური აბრეშუმის მონოპოლიის შემოსავლის საშუალებით თურქეთის პროვინციებს ერთიმეორეზე მიყოლებით დაიმორჩილებს“ [2.71].

ჩვენს ხელთ არსებული ვენეციის საარქივო მასალების მიხედვით, თურქეთის დიპლომატია ფრთხილ ნაბიჯებს დგამდა [3. ფურც. 61–63]. ეს იმაში გამოიხატებოდა, რომ იმის შემთხვევაში უფრო მეტი არ დაეკარგათ, ვიდრე მოიგებდნენ [3. ფურც. 63]. ჯ.ემოს მიხედვით „მათ (თურქებს – ნ.ჩ.) კვლავ აწყობდათ ისეთი ომი ევროპაში, რომელსაც მათთან შეხება არ ექნებოდა“ [3. ფურც. 63]. ვენეციის ელჩი აგრძელებს: „თურქებს ის გარემოება აშფოთებდათ, რომ ჯერ კიდევ არ იყო მოწყვრილებული უთანხმოებები რუსეთსა და ინგლისს შორის და ხელმწიფის (პეტრე I-ნ.ჩ.) გეგმები აზიაში სავაჭრო ურთიერთობების გაჩაღების შესახებ უთუოდ შურით გამსჭვალავდნენ ინგლისელებსა და ჰოლანდიელებს“ [3. ფურც. 137–142].

მოტანილი წყარო გვაძლევს დავასკვნათ შემდეგი: სულთანის კარი კარგად ხედავდა, რომ ინგლისი თურქეთს რუსეთთან ომისკენ უბიძგებდა. სანაცვლოდ ინგლისი ომის შემთხვევაში რა დახმარებას აღმოუჩენდა სულთანს წყაროებში არ

ჩანს და არც სპეციალურ ლიტერატურაშია ამის შესახებ არაფერი ნათქვამი [5.160].

სტანინი ენერგიულად განაგრძობდა დიპლომატიურ სვლეს. ის ერთ-ერთ წერილში ინგლისის სტატს-მდივან კარტერეტს სწერდა: „ყველა საშუალებას გამოვიყენებ, რათა ვაზირმა ირწმუნოს ჩემი აზრი..., რომ მეფის (პეტრე I-ის – ნ.ჩ.) ახალი დაპყრობის შედეგად ჩვენს ვაჭრობას და პორტასთან მეგობრობას საფრთხე ელის რუსეთის მხრიდან“ [2.72]. თვით კარტერეტი საპასუხო წერილში ელჩს არწმუნებდა, რომ თუ პეტრე I „თავის მიზნებს განახორციელებდა, მაშინ ეს გამოიწვევდა ოსტ-ინდოეთის და ლევანტის კომპანიის კრახს, რაზედაც დიდად იყო დამოკიდებული ინგლისელთა სიძლიერე და პარლამენტური წყობის უშიშროება“ [2.72].

ვფიქრობთ, მოტანილი მასალა გვამღვებს ვთქვით, რომ ინგლისმა ირანის იმპერიის უკიდურესი მდგომარეობიდან გამომდინარე, უმჯობესად მიიჩნია თურქეთის საშუალებით რუსეთის შეკავება. ამასთან დაკავშირებით ინგლისელი ისტორიკოსი ლოურენს ლოკარტი წერს, რომ ინგლისის მეფე გეორგ I „თვლიდა, თუკი თურქეთი რუსეთთან ომში ჩაებმებოდა, მაშინ ეს პეტრე I-ს ბალტიისპირეთში თავის გეგმებს შეაფერხებდა“ [4.221].

როგორც ვხედავთ, ინგლისის დიპლომატია ენერგიულად აქეზებდა თურქეთს, ხელი შეეშალა აზიაში რუსეთის ეკონომიკური და პოლიტიკური წინსვლისათვის. მართალია, ამას სულთანის კარზე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ, მაგრამ სულთანი 1722 წლის მეორე ნახევრის განმავლობაში თავშეკავებით იქცეოდა, რადგან როგორც ემო იუწყებოდა, „თურქეთის ძლიერი სურვილი იყო, რომ არ გარეულიყო რუსეთის ხელმწიფესთან ომში და მირ მაჰმუდის წარმატებები არ გამხდარიყო მისთვის შეურაცხყოფელი. რელიგია იარაღზე მეტად მოქმედი გახლდათ. თურქების შეკავება, მიუხედავად გამაღიზიანებელი ვითარებისა, ძირითად მათი ჭეშმარიტი მიზნების მიღმა დრმა შეგნებით აიხსნებოდა. აზიაში შექმნილმა მდგომარეობამ ისინი ვერ დაღალა“ [3. ფურც. 94-97].

მიუხედავად ამისა სულთანის კარი და მისი დიპლომატია ირანში, ამიერკავკასიასა და დასავლეთში შექმნილ ვითარებას ფიზიკლად ადევნებდა თვალს. ამასთან დაკავშირებით წყაროები შემდეგ სურათს ქმნის. პორტას განცვიფრებას იწვევდა ის ფაქტი, რომ პეტრე I „თან ახლდა კასპიისპირეთში ლაშქრობას“ [6.93]. რაც შეეხება ყირიმის ხანის მოწოდებას გადამჭრელი მოქმედებისაკენ, „...პორტა პასუხებში ხანს ზომიერებისა და მშვიდობისაკენ მოუწოდებდა“ [6.93]. ვენეციის ელჩი კი ფიქრობდა: „რუსთა ხელმწიფის ფიქრი ზომიერებისაგან შორს იდგა და თურქების მოთმინების

ფილა მალე აივსებოდა. შავი ზღვის სანაპიროზე მცხოვრები ყველა ხალხი ამა თუ იმ ფორმით ვასალიტეტს ან მფარველობას მიიღებდა, რომლებიც ახლა პორტას სუვერენიტეტს აღიარებდნენ. ასეთი რღვევის დროს შავ ზღვაზე ბატონობის გამო რუსეთ-თურქეთის ქიშპი ძირითად ფაქტორად იქცეოდა“ [3. ფურც. 94-97]. კონსტანტინოპოლში რუსეთის რეზიდენტი ი.ნეპლიუევი კი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმის გამო, რომ „...რუსთა ხელმწიფის გულწრფელ მისწრაფებებს ეჭვის თვალით უყურებდნენ“ [6.93]. 1722 წლის ოქტომბერში ირანსა და ყირიმში გაგზავნილ შიკრიკთაგან ერთ-ერთი აჰმედ ალა დაბრუნდა. მისმა ცნობებმა ვაზირთან თათბირის შემდეგ ასეთი გადაწყვეტილების სახე მიიღო: რუსეთის რეზიდენტისათვის მოეთხოვათ აეხსნა, თუ რა განზრახვა ჰქონდა პეტრე I-ს [7.61]. ავსტრიის საელჩოს თანამშრომელი ნ.თეილსი პირველწყაროებზე დაყრდნობით წერს: „რუსეთის რეზიდენტი ...პირდაპირ და არა-პირდაპირ ცდილობდა დაერწმუნებინა თურქები, რომ მეფე არასოდეს დაბრუნდებოდა იმ მხარეებში (კასპიისპირეთში – ნ.ჩ.). ამრიგად, მჯეროდა, რომ ამ საქმეს განგებ აკეთებდა ვეზირი, რათა აამხედროს სულთანი (რომელიც ამ ომის წინააღმდეგი იყო) იმ შეგრძნებით, რომ თუ პორტა არ ედგება დეგპატრონოს სპარსეთის მნიშვნელოვან ციხესიმაგრეებს, მოსკოვის მეფე აქ შევა შაჰის აღდგენის საბაბით“ [7.62]. საბოლოოდ სულთანმა კმაყოფილებით მიიღო ი. ნეპლიუევის წინადადება, რომ პეტრე I-ის განზრახვის გასაგებად სრულყოფილი პირი გაეგზავნათ რუსეთში. „ეს შემთავაზებული აზრი ვეზირს ეამა. ეს საქმე ნიშლი მეჰმედ ფაშას მიანდეს, ხოლო თათრებს (ყირიმის ხანი – ნ.ჩ.) მკაცრი ბრძანება გაუგზავნეს, რათა ყოველგვარი მოქმედება შეეწყვიტათ“ [7.96].

მოტანილი წყაროები ეჭვს არ ტოვებს, რომ თურქეთი გადაწყვეტი ზომების მიღებისაგან თავს იკავებდა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ საომარი მზადება არ მიმდინარეობდა. ყველაზე ძნელად შესაძლებელს საქართველოს საკითხი წარმოადგენდა, თუმცა აქაც ლოდინის ტაქტიკას არჩევდნენ. ამასთან დაკავშირებით ჯოვანი ემო წერს: „მალე უსიამოვნო ცნობებმა იწყეს დენა: ქართველებს რუსული დროშის ქვეშ დაერბიათ შირვანი და გილანის ნაწილი; ყუმუხთა ხანი რუსთა ხელმწიფეს დამორჩილებოდა, ხოლო ქართველთა მთავარი თავადი (იგულისხმება ვახტანგ VI – ნ.ჩ.) წმინდა ანდრიას ჯვრით დაეჯილოებინა“ [3.93]. ამავე ელჩის ცნობით, მიუხედავად ამისა, „...პორტამ გადაწყვიტა, თათრებისათვის (ყირიმის სახანო – ნ.ჩ.) მიეწოდებინა, რომ მოთმინებით აღჭურვილიყვნენ და პეტრე დიდთან ელჩი გაეგზავნა“ [3. ფურც. 151-152]. ამავე დროს „...პორტა ცდილობდა, რომ ინგლისის დამოკიდებულება დაეუხუტებინა,

მაგრამ ინგლისის ელჩის სტანიაანის მხრიდან არავითარი ხელშეწყობა არ ჩანდა“ [3. ფურც. 149].

ცნობილია, რომ საფრანგეთის მთავრობამ რუსეთ-თურქეთის კონფლიქტში „შუამავლობა“ ითავა. ამთავითვე უნდა ითქვას, რომ საფრანგეთის ელჩმა კონსტანტინოპოლში მარკიზ დე ზონაკმა დიდი გავლენა მოახდინა ამ კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით გადაჭრის საქმეში. ამასთან დაკავშირებით ლოჟურენს ლოკარტი წერს: „ლუი XV-ის მინისტრების პოლიტიკა სულაც არ იყო მშვიდობისმოყვარული. იგი უბრალოდ ინტრიგებზე იყო აგებული. საფრანგეთს სურდა თურქეთი ძლიერი ყოფილიყო, რომ ამ უკანასკნელს თავისუფლად ემოქმედა მისი მტრის ავსტრიის წინააღმდეგ“ [4.219]. ფრანგი ისტორიკოსი პაულ მასონი კი წერს: „კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის მარკიზ დე ზონაკის „შუამავლობის“ მიზანი იყო „დადებულიყო ზავი რუსეთსა და თურქეთს შორის და ამ უკანასკნელს ძალები წარემართა ავსტრიის წინააღმდეგ“ [8.256]. ლოკარტი აღნიშნავს, რომ ზონაკის მიზანი იყო დაერწმუნებინა თურქები, თუ რა რიგი საშიში იყო ავსტრია მათთვის და ცდილობდა განეახლებინა ომი ამ ორ ქვეყანას შორის [4.219]. ცხადია, ყოველივე ამის გამო საფრანგეთი, რომელიც მხარს უჭერდა თურქეთთან ჩინებულ ურთიერთობას, არ შელახავდა მის ინტერესებს

რუსეთის სასარგებლოდ [9.128]. უფრო მეტიც შეიძლება ითქვას თურქეთის მთავრობის წარმომადგენელთა მოლაპარაკების დროს მარკიზ დე ზონაკი ცდილობდა ფრანგი ვაჭრების პრივილეგიების გაფართოებას თურქეთში [10.316]. პროფესორი ი. ტაბაღუა საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს საარქივო მასალებზე დაყრდნობით წერს: „ჯერ კიდევ 1717 წლის სექტემბერში დე ზონაკმა წერილით მიმართა თურქეთის მთავრობას კაპიტულაციების აღდგენის შესახებ (იგულისხმება 1675 წლის კაპიტულაცია – ნ.ჩ.)“ [10.316]. ავტორის ხელთ არსებული მასალებიდან ირკვევა, რომ „...საფრანგეთის მხარე მოითხოვდა ხელშეკრულებაში ყოფილიყო მუხლი, რომელიც მოაწესრიგებდა ირანიდან და საქართველოდან სმირნაში სომხების ჩამოტანილი აბრეშუმის ფრანგების მიერ შესყიდვისა და საბაჟო გადასახადის გადახდის საკითხი“ [10.316]. საკუთრივ ზონაკის მიერ შედგენილი კაპიტულაციების პროექტის ერთ-ერთ მუხლში ნათქვამი, რომ არ გადაიხდიან საბაჟო გადასახადს იმ აბრეშუმისათვის, რომელსაც ისინი „იყიდიან სმირნაში სპარსეთიდან და საქართველოდან ჩამოსული სომხებისგან“ [10.316]. ცხადია, საფრანგეთი თავისი აღმოსავლური პოლიტიკიდან გამომდინარე, რუსეთ-თურქეთის ომის მომხრე არ იყო.

NINO CHUKHRUKIDZE

ANTI RUSSIAN DIPLOMACY OF THE WESTERN STATES AND GEORGIA IN 1722-1724

summary

The present article – on the basis of the archival materials - introduces the diplomatic action goals of the West European states (England, France, Prussia, Venice) in the conflict of 1722-1724 between Russia and Turkey. The analysis of the relevant sources shows that the diplomacy of the West deemed Turkey as the barrier for expansion of Russia to Iran and trans-Caspian region.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Очерки истории СССР. Период феодализма. Россия в первой четверти XVIII в.М. 1954, с.367
2. Jacob J. Beziehungen Englands zu Russland und zur Türkei inden Jahren 1718-1727. Eine historisch-diplomatische Studie, Bd.18, Basel, 1945, S.71
3. Archivio di Stato di Venezia, D.Emo, 1722, FF.30-30^v
4. Archivio di Stato di Venezia, D.Emo, 1722, f.52^v
5. Lokhart L.L. The fall of the Safavi Dynasty and the Afghan occupation of Persia, Cambridge, 1958, p. 218.